

Научно утемељење педагогије

Већ међу налазима пећинских цртежа осликани су елементи који представљају проблеме васпитања. О васпитним идејама расправљало се најпре у философији. Како су знања постајала опширнија, тако је долазило до потребе њихове диференцијације. С почецима писмености васпитање од доминантно практичне активности постаје и интересно подручје науке. У развијенијем смислу наука се појављује у старој Грчкој.

Од философије се прво диференцирају природне науке, а потом, у XIX веку, долази до издвајања и педагогије од философије. Педагогија се тада конституише у посебну науку. За то јој је било потребно да испуњава неке услове:

- да има предмет проучавања;
- да изврши разграничење од других наука;
- да развије специфичну методологију педагошких истраживања; и
- да развије систем педагошких појмова.

Може се рећи да се она и данас налази у процесу конституисања.

Предмет проучавања педагогије је васпитање. Због тога што се овим проблемом баве и друге науке, педагогија је у најтешњој вези са психологијом (педагошком психологијом), философијом, социологијом и антропологијом. Успешног истраживачког рада не може бити без сталног научног развоја и педагошке методологије. Као никад до данас у оквиру педагогије формирао се изузетно широк систем педагошких појмова.

Педагози издвајају два релативно самостална развојна периода у настанку и развоју педагошке науке. То су преднаучни период и научни период.

1. *Преднаучни период* је период првобитне заједнице, античка педагошка мисао, римско доба, средњи век, педагошке концепције Коменског, Лока, Русоа, Песталоција.

2. *Научни период* је време од њеног конституисања као посебне науке, што је заслуга немачког философа и педагога Хербарта (JohannFriedrichHerbart, 1776–1841).

Хербарт је први почео предавати педагогију на универзитету. До тада, педагогија је предавана у оквиру философије. Значајан допринос конституисању педагогије, после Хербарта, дали су: Цилер, Рајн, Стојн, Вилман, Ушински, Дјуј, Макаренко и други. У Краљевини Србији први професор педагогије на Великој школи, претечи данашњег универзитета, 1905. године био је др Војислав Бакић.

Васпитање

Реч васпитање долази из старословенског језика од речи *воспитать* (питати за храну, давати храну). У време настанка речи мислило се на духовну храну, моралност поступања, чињење добрих дела.

Васпитање схватамо као дуготрајан процес изграђивања и формирања личности. *Васпитање је најшири педагошки процес и појам* (Трнавац, Ђорђевић, 2012:8), и односи се, углавном, на све што људи свесно и организовано предузимају на путу формирања личности. При томе није од веће важности мислимо ли на утицај друштва на васпитаника или на оно што сама личност која се развија предузима у том процесу. У новијим схватањима се истиче да *васпитање обухвата све утицаје на дјецу, младе и одраслог човјека. Васпитање обухвата све интенционалне и ненамјерне утицаје – функционално васпитање (породица, слободно вријеме, вршњаци* (Микановић, Јевтић, 2015:34). Као пример намерних утицаја може се навести вршњачко насиље. Васпитни утицај на развој личности може да буде позитиван и негативан. Уколико се догоди овај други, потребно је преваспитавање.

Могуће је говорити о васпитању у ширем и ужем значењу. Под васпитањем у ширем значењу подразумева се:

- свеукупност педагошког деловања на човека;
- процес усмерен на многострани развој личности (морални, интелектуални, радни, естетски, физички итд.);
- сложен процес:

а) усвајања знања, умења и навика (образовање);

б) процес формирања физичких и интелектуалних снага и способности;

в) процес изграђивања личности и обликовања карактера, погледа на свет, емоционалног и вољног живота.

Под васпитањем у ширем смислу мисли се на процес свеукупног деловања на развој личности. Обухвата сазнајни (когнитивни), афективни и психомоторни развој личности.

Најважнији сродни појам васпитању је самоваспитање. Оно се заснива на унутрашњој мотивацији, већој ангажованости, развијеној култури понашања, самодисциплини, самоконтроли и другим вредностима. Циљ доброг васпитања је да прерасте у самоваспитање.

Образовање

У српском језику именица образовање везује се за глагол *о б р а з о в а т и* - (на)чинити, устројити, устројавати, створити, стварати, сачинити, сачињавати, формирати. *Образован* - је појединац који је учењем стекао знање, просвећен наукама, знањем изобразен, наобразен. *Образан* је честит, поштен, честољубив. *Образитост* је особина онога ко је образит. У том смислу је и *о б р а з о в а л и ш т е* – исто што и школа - место где се образује.

Неки аутори образовање изводе из појма образ, а образ је исто што и лице, лик, оличење, сличност идеалу, савршенству. Владика Николај Велимировић (световно име: Никола Велимировић, 1881-1956) који је у своје време и сам водио течајеве за духовно ојачавање српског народа, *убеђивао је своје слушаоце да је велики човек, прави херој, сваки онај ко чезне за људским савршенством...*(Ђокић, 1999:76). Он сматра да је *основни смисао и циљ човеков на земљи спасење од греха, трулежи и смрти и подизање, васпитање, у с а в р ш а в а њ е и о б л и к о в а њ е ч о в е к а...* (Ђокић, 1999:77).

Тежња је увек имати образ, бити обдарен разумом, бити умно биће, човек (старословенски чело – век, [чЛОВЉКЪ](#)), а не бити без образа, безличан. Бити, дакле, свој, индивидуа, слободан, имати самопоуздања у доношењу одлука, а не бити туђи, неслободан и неодговоран. При таквом објашњењу подразумева се чврста повезаност, нераскидиво јединство образовања и васпитања. *Сама реч образовање упућује на процес у коме се нешто што није образовано, што је сирово, необрађено, недотерано, неусклађено, што је дивље, образује се, тј. обликује се, претвара у једну складну целину која има свој лик или образ, своју нову велику вредност. Зар зато образовање није процес самообликовања, позитивне промене своје сирове, необрађене природе у хуману, битно људску природу?* (Живковић, 1995:50). Образовање чини темељ васпитања личности. Оно *даје арматуру и конструкциону основу васпитању*(Трнавац, Ђорђевић, 2013:9).

Др Милан Баковљев (1998) образовање дефинише као *стицање и поседовање знања, умења и навика*. Образовање, према мишљењу овог аутора, обухвата и самообразовање (самостално стицање знања, умења и навика).

Како се дефинише образовање у домаћим уџбеницима?

Најчешће се наводи да је образовање процес овладавања сазнањима (до којих су дошле науке) и усвајања уверења, погледа на свет, људско друштво и човека, као и односа према научним, уметничким и културним достигнућима и вредностима и развијање способности. Истиче се, такође, да образовање, као и васпитање, подразумева субјекатску позицију ученика. Један од задатака школе је да обједини образовање и самообразовање. С обзиром на врсте образовања, разликује се: опште, стручно, специјалистичко, класично, хуманистичко, економско, политичко, природно-научно, техничко, музичко, педагошко, итд. С обзиром на различите нивое, образовање може бити предшколско,

основношколско, средњошколско, високошколско, академско, перманентно, директно или индиректно, непосредно или посредно, а свако од њих значајно је не само за младе, него и за одрасле.

Образовање је *стицање научно утемељених знања о природи, друштву и човеку чиме се задовољавају човекове сазнајне и емотивне потребе и развија његова личност. Образовање је, дакле, процес, а образованост је резултат тога процеса* (Вилотијевић, 1999:583). Образовање може, у ширем смислу, да се схвати као процес усвајања знања, умења и навика, као процес развијања психофизичких способности и формирања погледа на свет. Усвајање знања и развијање способности, најуже је схватање појма образовања. Под **знањима** се подразумевају сазнања о стварности; **умења** су практично примењена знања, а **навике** представљају аутоматизована умења. Знања, умења и навике не стичу само деца и омладина, већ и одрасли људи.

Образовање је педагошки процес у функцији обогаћивања људске спознаје. Садржи усвајање одређеног система знања, формирање практичних умења. Образовање је делатност, педагошки процес, али истовремено означава и резултат тога процеса. Као процес, обавља се најчешће у школама и на универзитетима, под вођством наставника. Као резултат, образованост је учениково власништво на темељу којег он може обављати одређене функције у животу и даље проширивати своје знање и културу у смислу перманентног образовања и самообразовања. Образовање разликујемо:

(а) као друштвену делатност,

(б) као процес, и

(в) као очекивани резултат.

Образовање постаје једна од главних човекових потреба која се мора трајно задовољавати, јер су и промене (трансформације) у друштву перманентне. Развој образовања и васпитања одувек је био најуже повезан са развојем производних снага. Систем образовања доспевао је у свом кретању до тачке преиспитивања кад год је на историјску позорницу ступала нова техничка подела рада. *Цветање заната је наметнуло потребу стицања елементарне писмености, а парна машина - тип основне школе. Из увођења комплексне механизације резултирају захтеви за наглим порастом средњестручних и високих школа, до којег и долази у индустријски развијеним земљама, а са аутоматизацијом, кибернетском технологијом и другим тековинама научно-техничке револуције рађа се захтев о образовању људи широког профила и стичу се услови за реално формирање и разраду концепције о перманентном образовању*(Филиповић, 1971:17).

Наш чувени андрагог Шефика Алибабић сматра да образовање доприноси квалитету живљења. Образовање није само средство друштвеног, већ и личног развоја. Стога се

може рећи да је образовање само по себи вредност. Свако право образовање је самообразовање.

Ради упоређења споменућемо и два руска извора. *Под образовањем се подразумева процес (или резултат) освајања друштвено опредељеног нивоа културног наслеђа друштва и с тим повезаног нивоа индивидуалног развитка* (Смирнов, 2000:9). Такви нивои развитка су: средње, средње професионално и високо образовање. У последње време ту се убрајају и бакалорат (најнижи универзитетски степен (baccalaureus), односно најнижи академски назив у англосаксонским државама (сада само у Енглеској), који се добија после четири године студија) и магистратура.

Основну улогу у образовању има педагошки процес и два његова тесно повезана дела – настава и васпитање. Други аутор одређује образовање као *процес овладавања системом научних знања, сазнајних умења и навика... На њиховој основи формира се научни поглед на свет, морални квалитети личности, стваралачке способности* (Сидоров, 2006:18). Вредност ове дефиниције образовања је у њеној општости, универзалности. Ослобођена је свих идеолошких примеса (конотација).

Реч *образовање* има двоструки смисао:

- То је процес усвајања *система знања, навика и умења* од стране индивидуе (човека), и
- Резултат тог процеса изражава различите нивое стваралачке и практичне припремљености човека.

Другачије од васпитања – образовање је заправо цјеложивотан процес. Његови се саржаји не могу одредити неовисно о времену. Образовање мора реагирати на друштвене појаве (нпр. плурализам, отворена будућност, никакав нормативно унапријед скован развој индивидуалности... (Gudjons,1994:164-165). Субјекатска позиција ученика уважава се више за разлику од прохујалих времена. Од образовања се очекује да оспособи људе да подигну свој глас у разрачунавању са животом којег сами одређују и који се живи међуљудски суодговорно. Све важнија постаје способност аргументације и критике, као и способност преузимања неког угла гледања на појаве у окружењу.

Настава

Настава је васпитно-образовни процес у којем се плански и организовано спроводи васпитање и образовање ученика према прописаном наставном плану и програму, под руководством наставника и уз активно учешће ученика. Три главна фактора наставе су **ученик, наставник и наставни садржаји** (чине дидактички троугао). *Настава је без*

премца најважнији облик институционалног поучавања и учења. Да тај дидактички изум није откривен већ прије 4 500 година у Месопотамији ..., требало би га данас што прије изнова измислити (Meuer,2002:35). Опширније о овом појму расправља се у делу посвећеном дидактичким питањима и проблемима.

Педагогија и друге науке

Педагошка мисао доста дугосе развијала у оквиру општих философских знања. Дакле, педагогија је пре свега у вези са философијом. Она је повезана и са психологијом, физиологијом, медицинским наукама, социологијом.

Педагогија и философија су у вези јер им је васпитање и образовање заједнички предмет интересовања у свим развојним етапама од античког доба, преко средњег века, до новог века, модерног и савременог времена. Философија и педагогија заједнички проучавају човека и смисао његовог постојања. Повезаност је посебно заступљена на подручју етике, естетике и гносеологије (теорије сазнања).

Педагогија и психологија такође у процесу изучавања човека имају доста додирних тачака. Предмет интересовања психологије су законитости развоја психичког живота човека (психичке функције, психичке диспозиције, развојне карактеристике, итд.). Педагогија се служи резултатима њених проучавања и на основу тога разрађује законе управљања развојем личности.

Педагогија и физиологија баве се развојем детета, па су на тај начин најтешње повезане. Да би се разумели механизми који управљају физичким и психичким развојем ученика, неопходно је да се испуни један предуслов, а то је познавање законитости деловања нервног система. На основу тих сазнања педагогија промишља методiku васпитног и образовног рада.

Педагогија и медицинске науке. Неможе се говорити о успешној педагогији без познавања дечјих болести, инфективних обољења, неуроza, токсикоманије, наркоманије и штетног утицаја дувана на развој личности. Из тог разлога јавила се посебна грана педагогије – медицинска педагогија.

Педагогија и социологија. Као наука о друштву социологија се бави и образовањем и васпитањем, па је на тај начин у директној вези са педагогијом.

Осим наведених, са педагогијом су у вези и многе друге науке (правне, економске, техничке, демографија, информатика, статистика, екологија, историја итд.).

Педагогија и њене дисциплине

Иако у педагогији, као што истиче познати немачки педагог Гудјонс (Gudjons, 1994), не постоји обавезни *образац садржаја* који би чинили језгро ове науке, он и многи други страни и наши аутори (Сидоров, Прохорова, Синюхин, 2000; Трнавац, Ђорђевић, 2013) баве се различитим аспектима њене предметне диференцијације. Разлог за то налази се у развијеној педагогијској пракси и педагошкој теорији које су омогућиле појаву више посебних дисциплина у *научном систему педагогије*. Дисциплине педагогије су: историја педагогије, породична педагогија, предшколска педагогија, школска педагогија, дидактика, методика, теорија васпитања, високошколска педагогија, андрагогија, педагогија рада, компаративна педагогија, домска педагогија, специјална педагогија, педагогија слободног времена, религијска педагогија, војна педагогија, педагошка футурологија, методологија педагогије.

Историја педагогије бави се проучавањем историјског развоја васпитно-образовне теорије и праксе. Користи сазнања и других наука (опште историје, социологије, философије, психологије, сазнања културе уопште, уметности). Проучава циљеве васпитног и образовног рада, задатке, садржај, организацију рада, методе...

Породична педагогија проучава (одређује циљ, задатке, методе и поступке) васпитног деловања у условима живота у породици.

Предшколска педагогија бави се проучавањем васпитања деце од рођења до поласка у основну школу.

Школска педагогија проучава сва питања која се односе на период школовања (наставни планови и програми, организација радних просторија, сарадња родитеља и школе, професионална оријентација...).

Дидактика проучава опште законитости образовања у наставном процесу. Као теорију наставе интересују је наставни принципи, облици рада у настави, наставне методе, наставна средства, наставни садржаји, типови и структура наставних часова и друга питања. Дидактика је општа методика (проучава оно што је опште за све наставне предмете).

Методика са аспекта појединог наставног предмета (његових специфичности) проучава иста питања као и дидактика. Методика се схвата као специјална дидактика.

Теорија васпитања бави се проучавањем васпитног утицаја у свим васпитним подручјима (компонентама): физичком и здравственом, моралном, интелектуалном, естетском и радном.

Високошколска педагогија проучава васпитање и образовање у високошколским установама.

Андрогогија се бави проучавањем специфичности васпитања и образовања одраслих људи.

Педагогија рада проучава посебност васпитно-образовног рада у производним условима.

Компаративна педагогија упоређује педагошка достигнућа до којих долази у другим државама света.

Домску педагогију интересује васпитно-образовни рад у разним домовима. То могу бити дечји домови, ђачки домови, интернати, студентски домови...

Специјална педагогија добила је назив по томе што проучава васпитно-образовни рад са лицима која имају специјалне (посебне) потребе. У том смислу издиференцирало се неколико грана као што су: тифлопедагогија, сурдопедагогија, олигофренопедагогија, логопедија, соматопедија, етопедија.

Грана педагогије која се бави проучавањем васпитно-образовног рада са слепим особама назива се *тифлопедагогија*. Специфичности васпитно-образовног рада са особама са оштећеним слухом проучава *сурдопедагогија* и тражи најбоље начине да им помогне. Васпитно-образовни рад са децом која су ометена у интелектуалној сфери проучава грана педагогије под називом *олигофренопедагогија*. Специфичности васпитно-образовног рада са оном децом која имају говорне сметње проучава *логопедија*. Грана педагогије која се бави изучавањем васпитно-образовног рада са децом са телесним деформитетима изучава соматопедија, и етопедија изучава децу која имају поремећај у понашању.

Педагогија слободног времена проучава могућности васпитања и образовања у слободном времену.

Религијска педагогија бави се проучавањем верског васпитања и образовања. Интересују је специфичности, задаци, организација, садржаји, методе, облици и други аспекти ове области (вере).

Војна педагогија проучава све аспекте васпитно-образовне делатности у војсци.

Педагошка футурологија интересује се за перспективе васпитно-образовног рада у будућности. Деца (ученици) се припремају за будућност. Стога је немогуће да се не обраћа пажња на ову временску димензију.

Методологија педагогије представља теорију поступака педагошког истраживања ради доласка до нових (са)знања и сталног усавршавања и унапређивања васпитно-образовног рада.

Задаци за вежбе:

На основу онога што смо до 14.3.2020. године обрађивали, у претходном тексту имате подсећање на основне одреднице васпитања, образовања и наставе, као и однос педагогије са другим наукама. Такође, имате упознавање са педагошким дисциплинама које постоје у оквиру педагошке науке. Размишљајте и покушајте да одговорите на следећа питања:

- Дефинишите појмове *васпитање*, *образовање* и *настава*.
- Зашто педагогија користи више дефиниција васпитања? Наведите 5 дефиниција од различитих аутора и објасните их.
- Која је корелација појмова педагошке науке и педагошке праксе.
- Да ли поред наведених педагошких дисциплина можете пронаћи још неке? Објасните их.
- Које су особине односа педагогије према другим наукама?